

УДК 94:334.732.2(477.8)

В. Вісин, Т. Вісіна

Луцький національний технічний університет

В. Ліщук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Поширення кооперативних ідей в західноукраїнському суспільстві у другій половині XIX – на початку XX ст.

У статті висвітлено поширення кооперативних ідей в Західній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. З'ясовано ідеологію західноукраїнської кооперативної думки в XIX – на початку XX ст.; показано синтез кооперативних ідей в умовах різної державної приналежності; розкрито ідеологію теоретиків і практиків західноукраїнської кооперації.

Ключові слова: кооперація, кооперативний рух, кооперативна ідеологія, Західна Україна.

V. Visyn, T. Visyna, V. Lishchuk

Distribution of co-operative ideas in Western Ukraine society in the second half XIX – beginning of XX c.

In the article distribution of co-operative ideas is reflected in Western Ukraine in the second half XIX – beginning of XX c. Ideology of Western Ukraine co-operative idea is found out in XIX – beginning of XX c.; the synthesis of co-operative ideas is rotined in the conditions of the different state system; ideology of theorists and practical workers of Western Ukraine co-operation is exposed.

Co-operative motion was the wide social phenomenon, ponderable factor of self-organization of Western Ukraine society. In this sense a study of co-operative ideology is the important problem of scientific and public thought. Allows to pick up a thread the Ukrainian co-operative system on the basis of combination of scientific theory with practice. Modern scientific co-operative conception must take into account the theoretical and practical experience of co-operation accumulated ages. Therefore, the relevance is to study of distribution of co-operative ideas in Western Ukraine in the second half XIX – at the beginning of XX c.

Pioneers of co-operative ideology can be considered Western Ukraine writers J. Fed'kovicha, I. Naumovicha and I. Franka. First acquainted Ukrainians of Galichina with the ideas of co-operative motion of Western Europe V. Nagimyy. Ten year experience of life and labour in Switzerland resulted in writing of the article «As people in abject poverty advice» is given itself, in which an author propagandized the model of wholesale base, tested sometimes in Great Britain, Switzerland, Germany.

At the beginning of XX age of Rochdel a co-operative doctrine acquires a vogue in Western Ukraine society. S. Kuzik in the labour «About co-operation, its theory and

value for us» gave the own plan of alteration of Ukrainian co-operative motion. Other co-operative figure I. Petrushevich promulgated the plan of development of motion for creation of the Ukrainian consumer cooperative stores on Rochdel principles. An important role in popularization of co-operative idea was played by a group «Our Rochdeltsy». A group was formed round a magazine «Economist» which went out with 1904 y. The first editor of magazine was become by a prominent public and co-operative figure to K. Pan'kivskiy. Ideology of social defence of man and becoming of the state system prevailed in his theory. He considered cooperative stores the mean of forming of new society, Ukrainian nation, education of free initiative, apt at productive labour man.

By a theorist and researcher of co-operation as facilities of self-defence, achievements of national political independence was A. Zhuk. He grounded possibility of cooperative stores, orientated on the Ukrainian idea, to organize a national commodity producer, protect interests of worker Ukrainians, instrumental in achievement of the political aims nation.

At the end of XIX – at the beginning of XX c. of direction co-operative ideology in Western Ukraine predetermined realities of of that time life and represented aspiring of progressively intellectual layers of population to the high moral, social harmony and welfare. The prominent figures of co-operative motion tried to form co-operation as national motion for defence of worker from exploitation, instrumental in the economy growing of Western Ukraine society. They grounded possibility of cooperative stores to stimulate the process of forming of young Ukrainian nation also.

Keywords: co-operation, co-operative motion, co-operative ideology, Western Ukraine.

В. Висин, Т. Висина, В. Лищук

Распространение кооперативных идей в западноукраинском обществе во второй половине XIX – начале XX в.

В статье отражено распространение кооперативных идей в Западной Украине во второй половине XIX – начале XX в. Выяснена идеология западноукраинской кооперативной мысли в XIX – начале XX в.; показан синтез кооперативных идей в условиях различной государственности; раскрыта идеология теоретиков и практиков западноукраинской кооперации.

Ключевые слова: кооперация, кооперативное движение, кооперативная идеология, Западная Украина.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Кооперативний рух був широким соціальним явищем, вагомим чинником самоорганізації західноукраїнського суспільства. У цьому сенсі вивчення кооперативної ідеології є важливою

проблемою наукової та суспільної думки; дозволяє відновити українську кооперативну систему на основі поєднання наукової теорії з практикою. Сучасна наукова кооперативна концепція повинна враховувати накопичені віками теоретичний досвід та практичну спадщину кооперації. Тому актуальним є вивчення поширення кооперативних ідей в Західній Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Означена проблема деякою мірою відображена у вітчизняних дослідженнях. Однак, і досі залишаються недостатньо вивченими деякі аспекти формування кооперативної думки західноукраїнського суспільства. Сьогодні немає конкретного дослідження, яке б чітко структурувало кооперативну ідеологію означеного періоду.

Цілі статті. Мета статті – розкрити поширення кооперативних ідей в західноукраїнському суспільстві у другій половині XIX – першій третині XX ст. Для цього необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати ідеологію західноукраїнської кооперативної думки XIX – початку XX ст.; показати генезис та синтез кооперативних ідей у свідомості українців в умовах різної державної приналежності; розкрити ідеологію теоретиків і практиків західноукраїнської кооперації вказаного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Піонерами у поширенні кооперативної ідеології можна вважати західноукраїнських письменників Ю. Федьковича та І. Наумовича, які у своїх творах пропагували створення сільських ощадно-позичкових товариств. Ці письменники представляли: перший – народовство, а другий – русофільство, що були специфічними різновидами народництва, популярними в Східній Галичині та Буковині. Іван Франко засобом політичного, економічного та культурного піднесення українського народу вважав об'єднання українців у громадські товариства та господарські спілки. «Тільки кооперативна боротьба за існування могла запевнити людині перевагу над іншими живими й неживими творами природи. Проти неграмотності – товариства тверезості, проти лихварства – кредитні спілки і громадські каси, проти

економічних злиднів – крамниці, склади збіжжя тощо», – наголосив він у статті «Мисли о еволюції в історії людскости». Кооперативна ідея, на його думку, приведе до створення справедливого суспільства без «усяких привілеїв і всякого визиску» [1, с. 181]. Громадівське господарювання, що ґрунтувалося на об'єднанні зусиль і виробничих засобів, допомогло б подолати малоземелля, обмеженість ресурсів, неможливість застосування прогресивних технологій. «Одиною можливою тут поправою, – зазначив І. Франко, – вважаю устроєння обік переважної часті дрібних індивідуалістичних господарств також значнішого числа середніх господарств, зорганізованих на основі кооперації» [3, с. 324].

Вперше познайомив українців Галичини з ідеями кооперативного руху Західної Європи Василь Нагірний. Десятилітній досвід життя і праці у Швейцарії спричинилися до написання статті «Як люди собі в нужді дають раду», у якій автор пропагував модель гуртівні, випробовану часом у Великій Британії, Швейцарії, Німеччині. Серед кооперативних принципів, сформульованих В. Нагірним, відсутні принципи розподілу прибутків (чистого доходу) між членами споживчого кооперативу пропорційно до сумарної вартості придбаних ними на кооперативному підприємстві товарів та послуг і піклування про безперервну освіту своїх членів. Ці останні, що опираються на досвід рочдельців, визнаються сучасними теоретиками кооперації, фундаментальними, але їх немає в доктрині Г. Шульце-Деліча. Таким чином, основні положення «першої кооперативної програми» прямо перегукуються не з рочдельською кооперативною доктриною, а з доктриною Г. Шульце-Деліча, в якій, як уже зазначалося, споживчій кооперації відводилася другорядна роль.

На початку ХХ століття рочдельська кооперативна доктрина, кооперативізм набувають популярності в західноукраїнському суспільстві. Сидір Кузик у своїй праці «Про кооперацію, її теорію та значіння для нас» подав власний, спертий на ідеї кооперативізму, план розбудови українського кооперативного руху. З його точки зору, в містах доцільне запровадження лише споживчих товариств, розвиток яких полягатиме в переході до виробництва необхідних населенню споживчих товарів. Натомість у сільській місцевості право на існування мали «три форми кооперації: 1) кооперативи кредитові, спілки для ощадностей і

позичок системи Райффайзена; 2) спілки консумпційні та 3) спілки продукційні, як молочарські, млинарські, садівничі, торфові, парцеляційні, меліораційні, для продажу і ін.» [5, с. 174]. Очолити український кооперативний рух, на переконання С. Кузика, повинна українська інтелігенція. «Задачою інтелігенції, – зазначав він, – є розширити між народом думку кооперації, та дати провід при переведенню тої думки в конкретні форми» [5, с. 175].

Важливу роль у популяризації кооперативної ідеї відіграв гурток, який А. Жук умовно назвав «Наші рочдельці». Гурток сформувався навколо журналу «Економіст», який виходив з 1904 р. Першим редактором журналу став визначний громадський та кооперативний діяч Кость Паньківський. У його теорії домінувала ідеологія соціального захисту людини і становлення державництва. Він вважав кооперативи засобом формування нового суспільства, української нації, виховання вільної ініціативної, здатної до продуктивної суспільно-корисної праці людини. «Се є правдою, що кооперація є чудесним средством, яке дасть приложитись до різних цілей» – підкреслював він у статті «Чи кооперація є цілюю чи средством?» [2, с. 42]. К. Паньківський був одним з перших українців, які активно пропагували кооперативізм. Популяризація К. Паньківським рочдельської кооперативної доктрини та включення її основних ідей в ідеологію національного руху мали значний резонанс. Його погляди справили значний вплив на молоде покоління, яке очолило українську кооперацію в міжвоєнний період.

Інший кооперативний діяч Іван Петрушевич, спостерігаючи за розвитком кооперативної ідеї в Західній Європі, вказував на соціальну зорієнтованість англійської кооперації, яка функціонувала для того, щоб «забезпечити належним до неї членам повну матеріальну і моральну незалежність» [1, с. 191]. У статті «Як і де закладати спілкові крамниці системи Рочдель» І. Петрушевич оприлюднив свій план розгортання руху за створення українських споживчих кооперативів на рочдельських принципах. Основою цих кооперативів мали стати селяни, виховані у кооперативному дусі популярними «народними банками» Г. Шульце-Деліча та «райффайзенками». Створені ними «торговельні стоварищення» повинні були опертися переважно на власний капітал та свідоме членство, яке постійно контролює

роботу службовців. Для ефективного обслуговування членів ці товариства мали утворити систему, а створена ними спілка – виконувати «патронатські задачі» стосовно новостворених товариств та функції гуртівні [1, с. 192].

Теоретиком і дослідником кооперації як засобу самооборони, досягнення національних і соціальних цілей та здобуття національної політичної незалежності був А. Жук. Він обґрунтував спроможність кооперативів, зорієнтованих на українську ідею, організувати національного товаровиробника, захистити інтереси працюючих українців, сприяти досягненню нацією своїх суспільно-політичних цілей. З його ініціативи Перший просвітньо-економічний конгрес у Львові у 1909 р. прийняв резолюцію, в якій зазначалося: а) в основу народної самодіяльності в економічній царині треба покласти ідею демократичної кооперації; б) кооперативна організація, утворюючи осередки національного економічного життя, буде становити матеріальну основу для національно-політичного визволення українського народу, для його культурно-економічного зростання; в) кооперація, поліпшуючи економічне становище працюючих тепер, водночас закладатиме підвалини для зміни суспільного ладу в майбутньому; г) кооперативи повинні бути національними; ґ) в основу кооперативної системи треба покласти інтереси споживачів [4, с. 97]. А. Жук запропонував в основу націєтворення українців покласти ідею демократичної кооперації: «Найважливіше, що зробить кооперація, – вона згуртує нас в націю» [4, с. 97].

Висновки. У кінці XIX – на початку XX ст. напрямки кооперативної ідеології в Західній Україні зумовлювалися реаліями тогочасного життя і відображали прагнення прогресивно мислячих верств населення до високої моралі, соціальної гармонії та добробуту. Видатні діячі кооперативного руху намагалися сформувати кооперацію як національно-господарський рух для захисту трудящих від визиску та експлуатації, сприяти економічному зростанню західноукраїнського суспільства. Вони також обґрунтували спроможність кооперативів стимулювати процес формування молодого українського нації.

1. Гелей С. Теорія та історія кооперації : підручник / С. Гелей, Р. Пастушенко. – К. : Знання, 2006. – 513 с.

2. Горбонос Ф. Кооперація: методологічні і методичні основи / Ф. Горбонос. – Львів : Львівський державний аграрний університет, 2003. – 264 с.
3. Злупко С. Персоналії і теорії української економічної думки / С. Злупко / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. [Упоряд. Я. Злупко] – Львів : Євросвіт, 2002. – 528 с.
4. Ільченко (Жук) А. Відродження українського народу і кооперація / А. Ільченко (Жук) // Ідеологія кооперації. Вибір з кооперативного письменства. – Львів, 1934. – С. 93–98.
5. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга 3. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. – 328 с.